

Utskiftningen på Madla

The Land Consolidation at Madla

Børge Aadland

universitetslektor, Det juridiske fakultet, Universitetet i Bergen

borge.aadland@uib.no

Sammendrag

Utskiftningsloven (1821) har blant annet vært kritisert for ikke å stille krav om situasjonskart – noe som medførte at det i begrenset grad ble laget slike kart. I forbindelse med 200-årsjubileet for utskiftningsloven (1821) i 2021 ble det gjort et stort arbeid med å samle inn de situasjonskartene som likevel ble utarbeidet i forbindelse med noen av utskiftningene etter utskiftningsloven (1821). Analyser av disse situasjonskartene og de tilhørende utskiftningsdokumentene kan gi oss en bedre forståelse av de prosessuelle og materielle forholdene knyttet utskiftningsloven (1821) – slik at kritikken mot loven kanskje kan nyanseres. Med utgangspunkt i et casestudium av utskiftningen på Madla analyseres derfor de prosessuelle og materielle forholdene i denne artikkelen. Analysene viser at både leilendingene, husmennene og forpakterne ble inkludert i prosessen med å komme til enighet. Utskiftningen på Madla innebar at teigblandingen i innmarken ble utskiftet, og fellesskapet i utmarken ble oppløst. Situasjonskartet som ble utarbeidet i forbindelse med utskiftningen, viser de nye grensene som ble etablert mellom leilendingsbrukene og husmannsplassene, og at grensene mot nabogårdene ble bekreftet. Situasjonskartet inneholder også informasjon om hvordan forholdene var før utskiftningen. I lys av disse analysene bør derfor kritikken mot utskiftningsloven (1821) nyanseres.

Nøkkelord

utskiftning, utskiftningsloven (1821), situasjonskart, eiendomsgrenser

Abstract

The Land Consolidation Act (1821) has, among other things, been criticized for not making it mandatory to make Situation Maps – which meant that a limited amount of such maps were made. In the celebration of the 200th anniversary of the Land Consolidation Act (1821) in 2021, a huge workload was invested in collecting these Situation Maps that were nevertheless made in some of the Land Consolidation cases. Analysis of these Situation Maps and the Land Consolidation documents can give us a better understanding of the procedural and material conditions enshrined in

the Land Consolidation Act (1821) – so that criticism of the Act might be nuanced. Based on a study of the Land Consolidation at Madla, the procedural and material conditions are analysed in this paper. The analyses show that the tenant farmers (*leilendinger*), the cotters (*husmenn*) and leaseholders (*forpaktere*) were all included in the process of reaching an agreement. The Land Consolidation at Madla meant that the small fields of arable land were consolidated, and the common outlying fields was divided into exclusive outlying fields. The situation map that was prepared in connection with the Land Consolidations case shows the new boundaries that were established between the different farms (tenant farms and the cotter farms), and the boundaries to the neighbouring farms were confirmed. The situation map also contains information about how conditions were before the Land Consolidation. In light of these analyses, the criticism of the Land Consolidation Act (1821) should be nuanced.

Keywords

Land Consolidation, Land Consolidation Act (1821), situation maps, boundaries

Innledning

I 2021 kunne vi feire 200-årsjubileet for utskiftningsloven av 17. august 1821.¹ Med utgangspunkt i den kritikken som har vært reist mot loven, både når den var gjeldende og i ettertid,² kan en spørre seg om dette er noe å feire. For det første ble det i § 1 ikke stilt krav om full samling av jorden til hver av «Lodseierne». For det andre innebar reglene om utflytting i § 4 tredje ledd andre punktum at kostnadene ble lagt på «jorddrotten»,³ og ikke fordelt på partene. For det tredje ble aldri trusselen om forhøyelse av landskatten etter § 6 en realitet for de «Gaarde» som ikke ble utskiftet. For det fjerde kunne de «Lodhavende» gjennomføre utskiftningen i «Mindelighed» etter § 7, uten behandling i «Forligelses-Commissionen», og eventuelt av «Sorenskriveren og fire af Fogden opnævnte Skjøns- og Taxationsmænd» etter § 8. For det femte var det etter § 9 ikke et lovbestemt krav om «Situationskarters Optagelse».

¹ Lov 17. august 1821 angaaende Jords og Skovs Udsiftning af Fælledskab.

² I Mads Langnes (2011), s. 54–56, finner man en oppsummering av kritikken mot loven.

³ Ifølge *Historisk ordbog 1700–1950 (Ordbog over det danske sprog)* var «Jorddrotten» *jordegodsbesitter (især som ejer af fæstegods); (større) godsejer* (<https://ordnet.dk/ods/ordbog?query=jorddrot>). Med andre ord var jorddrotten typisk en større jordeier som mot en årlig avgift leide bort jordbruksbruksareal til leilendinger, husmenn og forpaktere. Jorddrotten hadde da overeiendomsretten, mens de som leide jorden, hadde underieiendomsretten til jorden. Sunde (2005), s. 106, beskriver dette forenklet slik: «Overeiendomsretten var retten til å krevja ei årleg avgift av bruken av ein jordeigedom, medan underieigedomretten var retten til å bruka den same jordeigedomen.»

Til sammenligning har utskiftningsloven av 12. oktober 1857,⁴ som trådte i kraft 1. januar 1859, blitt feiret både i *Jordskifteverket gjennom 100 år 1859–1958*⁵ og i *Perspektiver på jordskifte*⁶ som ble utgitt i forbindelse med jordskifterettens 150-årsjubileum. På bakgrunn av dette konkluderer Sevatdal (2017), s. 178, med at vi vet lite om hvordan det gikk med utskiftingene etter utskiftningsloven (1821). Sevatdal viser i denne sammenhengen til at «det praktisk talt aldri [vart] tatt opp kart, dermed veit vi lite om *innhaldet* i sakene; forholda før utskiftinga vart stort sett aldri dokumenterte, og forholda etter utskiftinga var i beste fall beskrive i eit skiftedokument som vart arkivert». ⁷ Formålet med denne artikkelen er derfor å bidra til økt kunnskap om «*innhaldet*» i sak hvor det ble tatt opp kart, for å gi oss bedre forståelse for hvordan det gikk med utskiftingene som ble gjennomført etter utskiftningsloven (1821).

Kartene som ble samlet inn i forbindelse med 200-årsjubileet for utskiftningsloven (1821) viser at det ble utarbeidet mer enn 50 kart i svært varierende kvalitet i tilknytning til loven – fra de enkleste kartskissene i forbindelse med utskiftingene på Lysekloster, til vakre og relativt nøyaktige kart i forbindelse med utskiftingen av gården Førde med Skei. Det er derfor av interesse å se nærmere på en av disse utskiftingene hvor det ble utarbeidet kart – særlig i lys av tidligere oppfatninger om at det i stor grad ble gjennomført proformautskiftinger for å unngå forhøyelse av landskatten.⁸

I forbindelse med utskiftningsloven (1821) trekkes det gjerne frem at den kompliserte teigblandingen på Vestlandet gjorde det vanskelig å gjennomføre formålstjenlige og gode utskiftinger her.⁹

Kartmaterialet viser imidlertid at det ble utarbeidet flere små og større utskiftinger på Vestlandet, som gjør det aktuelt å analysere nettopp en av utskiftingene som ble gjennomført her. Analysene tar utgangspunkt i følgende problemstillinger:

⁴ Lov 12. oktober 1857 om Jords og Skovs Utskiftingav Fællesskab.

⁵ *Jordskifteverket gjennom 100 år 1859–1958*, redaktør Torleif Grendahl, Oslo 1959.

⁶ *Perspektiver på jordskifte*, redaktør Øyvind Ravna, Oslo 2009.

⁷ Sevatdal (2017), s. 169, viser imidlertid til at jordskiftekartet på Sorknes fra 1803–04 også viser forholdene før jordskiftet.

⁸ O. Juvkam (1917), s. 74, konkluderer blant annet i sin kritikk mot utskiftningsloven (1821) slik: «Hadde de utskiftinger som blev utført [efter utskiftningsloven 1821], blit foretat paa en rationel maate, vilde det vistnok ikke være saa meget at si paa utskiftningsvæsenets fremgang. Dette var imidlertid ingenlunde tilfældet. I stor ustrækning var forretningerne bare pro forma – av hensyn til tvangsklausulen. [fotnote]». Fotnote: «Erfaringen viser at 'hele utskiftingen kun er et spilfægteri' (amtmanden i Lister og Mandal i 5-aarsberetningen 1835). Lignende uttalelser foreligger ogsaa fra andre distriker.» I Langnes (2011), s. 56, vises det uttrykkelig til denne delen av Juvkams kritikk mot utskiftningsloven. Selv om det i Sevatdal (2017), s. 180, mangler henvisning til kilde, er det sannsynligvis argumentasjonen og konklusjonen til Juvkam som er utgangspunktet når det vises til at «[d]et har blitt hevda at mange utskiftingar ikkje representerer store reelle endringar, at det meir eller mindre var 'minimumssaker' som kom i stand for å sleppe straffeskatt».

⁹ Langnes (2011), s. 56, viser likevel til at man «også på Vestlandet fann [...] rasjonelle og gode utskiftingar med utflyttingar av fellestun i einskilde høve, som til dømes på Lyseklostergodset som også åtte mange gardar i Hardanger».

- Hvordan påvirket de prosessuelle forholdene utskiftningen etter utskiftningsloven (1821)?
- Hvilke materielle forhold vedrørende fast eiendoms rettsforhold kan fremgå av en utskiftning etter utskiftningsloven (1821)?
- I hvilken grad inneholder situasjonskart utfyllende og kompletterende opplysninger om utskiftningen etter utskiftningsloven (1821)?
- I hvilken grad er kritikken mot utskiftningsloven (1821) treffende?

For å besvare disse problemstillingene har jeg valgt å foreta en studie av utskiftningen av Malde Gaard (startet 17. mai 1828) – heretter omtalt som utskiftningen på Madla.¹⁰ Fordelen med å velge utskiftningen på Madla er at det gjør det mulig å sammenligne med Lauvås (1993), *Utskiftninger på Jæren i tidsperioden 1821–1858*.¹¹ Ettersom Lauvås (1993), s. 99–100, i svært begrenset grad har behandlet utskiftningen på Madla, er det naturlig å sammenligne med funnene for Jæren. Ulike forhold ved utskiftningen på Madla er også omtalt av Refheim (1981), s. 51–67, men med varierende presisjonsnivå.¹² Utskiftningen på Madla har også et historisk poeng. Eieren av Malde Gaard var også delaktig i arbeidet med utskiftningsloven (1821).

I det følgende er det lagt opp slik at man først, i kapittel 2, gir en presentasjon av utskiftningen på Madla. Videre i kapittel 3 er det en analyse av de prosessuelle forutsetningene, mens det i kapittel 4 er en analyse av hvilke forhold vedrørende fast eiendoms rettsforhold som fremgår av utskiftningen på Madla. I kapittel 5 er det en oppsummering av de prosessuelle og materielle forholdene.

Utskiftningen på Madla

Utskiftningen på Madla begynte 17. mai 1828, etter begjæring fra eieren, Krigs Commisair Smith.¹³ I den perioden utskiftningen på Madla ble gjennomført hadde «Malde Gaard Matrikelnummer 29» i Goe Skibred, og var en del av Jæderens og Dalernes sorenskriveri. Utskiftningen ble gjennomført av

¹⁰ Ved valg av utskiftning ble også andre utskiftninger vurdert, herunder utskiftningen av «Gaarden Førde med Schey» (utskiftningsforretningen startet 30. juni 1824) – hvor Aad Gjelle utarbeidet «Situations Cart. Ettersom det senere er gjennomført en utskiftningsforretning (startet 31. august 1863) for deler av det samme området etter utskiftningsloven (1857) og en jordskiftesak (startet 14. september 1975) for deler av det samme området etter jordskifteloven (1950), ble utskiftningen på Madla vurdert som bedre for å besvare problemstillingene.

¹¹ Sevattal (2017), s. 180, omtaler Lauvås (1993) som «den hittil mest omfattende områdestudien av utskiftningsarbeidet i perioden, i form av ei hovedoppgåve ved Institutt for planfag og rettslære ved Noregs Landbrukshøgskole».

¹² Eksempelvis legger Refheim (1981), s. 54, til grunn at teigen markert som K.C.S. øverst til venstre i figur 2 og 5 er forkortelsen for Knud Geelmuyden Smith, mens det er korrekte selvfølgelig skal være Krigs Commisair Smith. Med hensyn til utskiftningen er det også flere steder vanskelig å følge Refheim (1981), s. 51–67, ettersom både navn på personer og steder ikke har tilsvarende skrivemåte som i utskiftningen.

¹³ I det tilgjengelige materialet også skrevet som ulike varianter av «hr. Søe og Land-Krigskommissair Ridder mm Smith».

Johan Ludvig Weltzin (1790–1881), «Premieerlieutenant i den Christansandske Infanteri-Brigade, samt beskikket Conducteur i Stavanger Amt». Det ble også utarbeidet situasjonskart i saken (figur 2). Dette situasjonskartet finnes i to varianter som begge mangler datering. Situasjonskartene viser i utgangspunktet informasjon om forholdene etter utskiftningen, slik den ble tinglyst 11. mars 1835, hvor det ene situasjonskartet også viser senere endringer på ulike forretninger som skjedde etter den opprinnelige utskiftningen. Situasjonskartet, som også viser endringene, er sannsynligvis laget under arbeidet med utskiftningen (figur 2), og er fullført med endringer frem til og med Udsat Skyldsætning 14. februar 1837.¹⁴ Av det andre situasjonskartet finner man imidlertid informasjon om hvem som har foretatt oppmålingene:

«[...] opmaalt østenfor Vandraaget 1802 af Kongelig bestalter Landmaaler Premierliutenant M. Smith, vesten for Vanddraget 1829 af den Amtet dertil beskikkede Conducteur Postfuldmægtig C. Kielland, boniteret og udskiftet 1834 af Premierlieutenant J. L. Weltzin.»¹⁵

Situasjonskartene bygger dermed delvis på oppmålinger som eieren, Krigs Commisair Smith, gjorde allerede i 1802. I utskiftningen omtales dette kartet, med tilhørende oppmålinger, som «Uldenhougs Kartet».¹⁶ Figur 1 viser det som sannsynligvis er «Uldenhougs Kartet».¹⁷

Figur 1: Uldenhougs Kartet – kilde Statens kartverk, hentet fra historiske kart.

Eieren, Krigs Commisair Smith, tok initiativ til å gjennomføre det som blir omtalt som «Udførelse af den ved Lov af 17. Aug. 1821 paabudne Udskiftning af Fællesskabet». Dette skyldes ikke bare hans fagbakgrunn som landmåler og konduktør. Krigs Commisair Smith representerte også Stavanger by på Stortinget fra 1818, og den 16. august 1818 behandlet Odelstinget et «Udkast til Lov om Jords- og Skovs- Udskiftning i Norge» fra Smith, som den gang var major.¹⁸ Krigs Commisair Smith satt for øvrig også i komiteen for matrikkelloven.

¹⁴ Kartet er elektronisk tilgjengelig på Statens kartverks historiske kart: <https://www.kartverket.no/om-kartverket/historie/historiske-kart/soketreff/mitt-kart?mapId=2543> (kartet er ikke datert eller signert).

¹⁵ Kartet er hos Sør-Rogaland jordskifterett, som også har dette i digitalt format.

¹⁶ For å plassere dette i tid var dette ifølge Lindstrøm (1914), s. 802, etter at Krigs Commisair Smith hadde vært landmålingskonduktør i Stavanger amt (1797–1800) og tok landmålereksamen (1800), slik at dette ikke nødvendigvis ble gjort som en del av hans ordinære arbeid. I 1802 var Smith premierløytnant i det Vesterlenske infanteriregiment, og han «[d]eltok i Kristiansands befæstningsarbeide 1801-1802, ansat som konduktør i Nedenes og Robygdelagets amt 1802». Ytterligere informasjon om Smith finnes i Refheim (1981), s. 51–53.

¹⁷ Kartet er elektronisk tilgjengelig på Statens kartverks historiske kart: <https://www.kartverket.no/om-kartverket/historie/historiske-kart/soketreff/mitt-kart?mapId=2544> (kartet er ikke datert eller signert).

¹⁸ https://stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1818&paid=6&wid=a&psid=DIVL8&pgid=a_0440

På situasjonskartet (figur 2) finner man også informasjon om forholdene før utskiftningen, slik at man har relativt god dokumentasjon på hvordan det gikk med utskiftningen. Under arbeidet med bonitering og taksering av 32 teiger «Agerland» og 167 teiger «Engeland» deltok i tillegg to kyndige menn, Ingebregt Evensen og Ole Evensen Byberg. Selv om utskiftningen ble tinglyst 11. mars 1835, ble det også gjennomført en Continuationsforretning i april–mai 1835.

Figur 2: Situasjonskartet utarbeidet i forbindelse med utskiftningen på Madla, som også viser endringer på ulike forretninger. Kilde: Statens kartverk, hentet fra historiske kart.

Prosessuelle forhold

Med hensyn til de prosessuelle forholdene omtales den typiske saksgangen på Jæren slik av Lauvås (1993), s. 120–121:¹⁹

- 1) Først i dokumentet finner vi foranledningen til utskiftningen. Ofte er den grunnet i inngått kommisjonsforlik eller minnelig avtale mellom oppsitterene. [...]
- 2) Det første som bestemmes er grensen mot nabogarden: [...] Gardsgrensen var imidlertid ofte bestemt fra gammelt av, og det var sjelden konflikt om den. [...]
- 3) Bare rent unntaksvis blir det sagt noe om hvordan eiendomsstrukturen var før utskiftningen.
- 4) Det primære i dokumentet er beskrivelsen av de nye grenselinjene. Disse blir detaljert beskrevet ut fra terrengdetaljer, som bekker, hus åkrer og gjerder. [...]
- 5) Videre inneholdt utskiftningen ofte bestemmelser om gjerdehold, veier og vedlikehold av disse, felles tangstrand og torvmyr, og om hvilken tid de like bestemmelsene skulle være gjennomført.
- 6) Den endelige «skifteplanen» blir til slutt underskrevet av partene og tinglyst. [...]

Utskiftningen på Madla tok prosessuelt utgangspunkt i at «Eier og Leilændige» 17. mai 1828 ble enige om 8 bestemmelser som skulle ligge til grunn for utskiftningen. Avtalen mellom «Eier og Leilændige» er i tråd med § 7 i utskiftningsloven (1821), om «først at forsøge i Mindelighed at forenes». Som Lauvås (1993), s. 120, viser til, er det den minnelige avtalen som er foranledningen til utskiftningen på Madla. I det følgende omtales de 3 første av de 8 bestemmelsene.²⁰

¹⁹ Sevatdal (2017), s. 180, gjengir også Lauvås (1993).

²⁰ Bestemmelsen nummer 4 og 5 omtaler kun boniteringen, nummer 6 omtaler protokollføring, nummer 7 omtaler krav om frivillighet og enighet, mens nummer 8 omtaler kostnadsfordelingen av selve utskiftningen.

Den første bestemmelsen i avtalen mellom «Eier og Leilændige» henviser naturlig nok til § 10 i utskiftningsloven (1821), om avgrensning av skiftefeltet mot naboeiendommene. Denne bestemmelsen må sees i sammenheng med den andre bestemmelsen, som fastslo at det skulle lages et «fuldstændigt geometrisk Kart». Selv om det i den andre bestemmelsen ikke er en henvisning til § 9 i utskiftningsloven (1821), anvendes likevel rettsregelen, da det fremgår at «[d]ette har Eieren enten selv at optage eller lade optage uden anden Bekostning for Leilændigerne».

Yttergrensene skulle etter bestemmelsen befares sammen med «samtlige Beneficiarier, Eiere, Leilændige af Naboe Gaardene». Yttergrensene tok utgangspunkt i en «Markegangsforretning av 23. juli 1736» og en «Befaring af 11te Oct 1802» som var gjennomført i forbindelse med utarbeidingen av «Uldenhougs Kartet» (figur 1). Det forelå med andre ord relativt god dokumentasjon på disse yttergrensene. Fra klarleggingen av utskiftningens yttergrenser er det to forhold som særlig er av interesse. Partene var enige om at «Uldenhougs Kartet» viste uriktig grense mellom Madla og Grannæs og mellom Madla og Nyegaard. Dette ble korrigert slik at «Huusmands-Pladsers Giærder udgjøre Grædserne saalangt». Det krokete gjerde mot Grannæs og Nyegaard som vist på figur 3 utgjør derfor grensen – ikke de rette linjene.

Figur 3: Utsnitt av situasjonskartet som viser yttergrensene for Madla mot Grannæs og Nyegaard.

Videre må det fremheves at eierne av Madla og «Refvem», etter at befaringen var gjennomført, erklærte

«at ovennævnte Grændsestrækning er den rette mellem vore Gaarde, at hverken vi eller vore Leilændige skal kunde fravinde hinandens Gaarde nogen Jord eller Eiendom enten ved Brug, Hævd eller Hegn men Grændsen skal være fremdeles som den været har og i overnævnte Forretning beskrevet er».

Som eier inngikk med andre ord Krigs Commisair Smith en bindende avtale om eiendomsgrensen som også hadde rettsvirkning for egne leilendinger i denne saken. Dette kan indikere noe om forskjellen i den juridiske disposisjonsretten mellom jorddrott, leilending og husmann, samt forpakter. Utskiftningen på Madla gjennomføres i en tid hvor man kan se på de juridiske disposisjonsrettene med utgangspunkt i hvordan man frem til litt ut på 1800-tallet hadde en inndeling i overeiendomsrett og undereiendomsrett. Man kan også se på de juridiske disposisjonsrettene med utgangspunkt i hvordan man fra litt ut på 1800-tallet gradvis fikk en

utvikling av termene *eiendomsrett* og *bruksrett* frem til slik vi kjenner dem i dag.²¹ Uavhengig av hvilken tilnærming man har til utskiftningen på Madla, omtales Krigs Commisair Smith som eier i utskiftningen, mens leilendinger og husmenn,²² samt forpaktere,²³ ikke har full juridisk disposisjonsrett til jorden.

Grensene mot nabogårdene var således bestemt fra gammelt av, og det var ikke konflikt om disse, slik også Lauvås (1993), s. 120, legger til grunn for den typiske utskiftningen på Jæren.

Fra den tredje bestemmelsen i avtalen mellom «Eier og Leilændige» finner man blant nedfelt en prinsipiell avklaring av i hvilken rekkefølge utskiftningen skulle gjennomføres. Utskiftningen av leilendingsbrukene skulle skje «efterat der til de 4re Huusmandspladse er udlagt saa megen Udmark som de af Fællesmarken tilkommer der skal bestemmes efter det Forhold som er imellem: hvad de efter Grundbrevene er tilladt at vinterføde, imod hvad Malde Gaards Leilændige og Forpagtere vinterføde».

Gjennom å utlegge utmark til husmannsplassene først var det sannsynligvis lettere og mer forutsigbart å gjennomføre utskiftningen av leilendingsbrukene etterpå. Figur 3 viser hvordan husmannsplassen Maldelien var delt i henholdsvis Nordre Maldelien og Søndre Maldelien av en bekk. Den utlagte utmarken til husmannsplassen Maldelien lå inntil husmannsplassen, og ble markert som m.l. Utmarken skulle da ligge i sameie mellom Nordre og Søndre Maldelien. På samme måte var husmannsplassen Teigene delt mellom to husmenn. Også disse husmennene fikk utlagt felles utmark inntil husmannsplassen, som skulle ligge i sameie mellom husmennene. Husmannsplassene Sannæs og Møllendal hadde imidlertid bare én husmann hver, og utmarken i tilknytning til hver av disse husmannsplassene var derfor ikke i sameie. Ytterligere en husmannsplass, Sauemyren, ble opprettet

²¹ Falkanger og Falkanger (2016), s. 41, tar utgangspunkt i at eiendomsretten er negativt avgrenset, og bruksretten er positivt avgrenset. Dette bygger på en forenklet versjon av Scheel (1902), s. 20.

²² Sevatdal (2017), s. 96–97, viser til at «[d]en reinte formelle definisjonen av ein husmann var altså ein person som leigde ein plass innan eit gardsområde, og at denne plassen *ikkje* var ei særskilt matrikulert eining, dvs den var ikkje skyldsett. I så måte skil husmannen seg frå leiglendingen, og det var ein viktig skilnad». Denne manglende matrikuleringen medførte at husmennene ikke betalte skatt av husmannsplassen, ikke hadde stemmerett (før man fikk allmenn stemmerett i 1898), og at leieforholdet til husmannen i mer begrenset grad var lovregulert. Dette i motsetning til de rettighetene og pliktene som leilendingene hadde. Først gjennom husmannsloven fra 1851 fikk man «gjennomgående og omfattende regulering» av rettighetene til husmannen, ifølge Sevatdal (2017), s. 99.

²³ Sevatdal (2017), s. 77, viser til at «forpaktning gjaldt leig[e] av ei heil driftseining på kort åremål mot avgift». Denne leieformen var «ikkje [...] lovregulert som leiglendingssystemet», slik at «leigaren stod svakare» og den frie avtaleretten gjaldt. Når det var utleiens marked, kunne jordeieren «utnytte dette til sin fordel». Derfor regnes slike korttidsleier som «gunstigare for jordeigaren og ugunstigare for leigaren».

18. mars 1835 og fremgår av continuationsforretningen samme år. Husmannsplasser var for øvrig ikke særskilt omtalt i utskiftningsloven (1821).

Utskiftningen på Madla ble formelt avsluttet med tinglysing av utskiftningen 11. mars 1835 og tinglysing av Continuationsforretning 16. juli 1835. I tråd med Lauvås (1993), s. 121, ble utskiftningen underskrevet av eier og leilendingene som var parter i saken, ikke av husmennene. Senere ble det gjennomført en «Delings- og Skyldsætningsforretning» 21. november 1836, med tilhørende «Udsat Skyldsætning» 14. februar 1837.²⁴ Lest i sammenheng fremstår det som at disse to forretningene er en matrikulering av husmannsplassene fra utskiftningen og Continuationsforretningen fra 1835. Matrikuleringen medfører også en endring i leilendingenes skatteskuld.²⁵ Alle forretningene gjennomføres av Weltzin og fremgår av situasjonskartet (figur 3). Disse forretningene må derfor sees i sammenheng og anses i det følgende som en del av utskiftningen på Madla.

Årsaken til at utskiftningen formelt avsluttes i 1835 og senere blir fulgt opp gjennom «Delings- og Skyldsætningsforretning», kan kanskje knyttes til § 7 fjerde ledd i utskiftningsloven (1821), hvor det heter at

«[h]ar der ved den almindelige Udsiftning ikke blot været skiftet Jord mod Jord, men Mellemlag fundet Sted, enten i Penge eller andet, bør den Forandring i enhver Opsidders Matriculskyld, som Mellemlaget maatte foranledige, bestemmes ved Skyldsætningsforretning, som de af Sameierne, imellem hvilke Mellemlag har fundet Sted, bør bekoste».

Av materialet er det imidlertid lite som tyder på at «Mellemlag [har] fundet Sted», som skulle utløse krav om «Skyldsætningsforretning». En mer naturlig årsak kan derfor være at utskiftningen ble avsluttet med tinglysingen av «Continuationsforretning» 16. juli 1835, fordi det allerede 20. juli 1835 skulle avholdes en auksjonsforretning over Madla gård etter rekvisisjon av eieren Krigs Commisair

²⁴ I matrikkelen fra 1838 finner man derfor de tidligere husmannsplassene som ble skyldsatt, som særskilte matrikulerte enheter (<https://media.digitalarkivet.no/view/35483/77>).

²⁵ Hvilke husmannsplasser som er utskilt fra hvilke leilendingsbruk, og hvilke husmannsplasser som er utskilt fra hovedbruket, fremgår imidlertid ikke uttrykkelig av Delings- og Skyldsætningsforretning 21. november 1836 eller Udsat Skyldsætning 14. februar 1837. Alle leilendingsbrukene som før denne forretningen hadde en skatteskuld på 18 eller 17 Spand Korn, har fått redusert skatteskulden med minst 2 Spand Korn, mens leilendingsbrukene som hadde en skatteskuld på 9 Spand Korn, har fått redusert skatteskulden med minst 1 Spand Korn. Sannsynligvis er det dermed leilendingsbrukene som har fått redusert skatteskulden med mer enn dette, som har blitt fradelte husmannsplasser. Eksempelvis fikk leilendingsbruket til Erik Svendsen redusert skatteskulden fra 18 Spand Korn til 14¼, noe som stemmer overens med at Peder Haalands andel av husmannsplassen Teigene fikk en skatteskuld på 1¼ Spand Korn.

Smith. Dette kan ha vært nødvendig for å klarlegge vilkårene og hva som skulle selges. Overtakelse av Madla gård var satt til 25. mars 1836, etter utløpet av begge forpakternes kontrakter.

Det sentrale prosessuelle poenget i fortsettelsen her, er at det er på Krigs Commisair Smiths «Forlangende» at det skal avholdes Delings- og Skyldsætningsforretning den 21. november 1836. Dette til tross for at salget både er «approberet» 17. august 1835 og tinglyst 18. mars 1836. Årsaken til dette er sannsynligvis at Krig Commisair Smith fortsatt hadde den juridiske disposisjonsretten til Madla. Dette med henvisning til at Refheim (1981), s. 53, legger til grunn at kjøperen skulle få skjøte senere, og at skjøte er datert først 11. juni 1838.

På Delings- og Skyldsætningsforretningen møtte ikke Krigs Commisair Smith selv, men gjennom fullmektig. På den senere «udsatte Skyldsætningsforretning» 14. februar 1837 møter verken Krigs Commisair Smith eller fullmektigen. «Af Malde Gaards Eiere og Brugere mødte alene Lensmand Oftedal» – kjøperen.

Forpaktere er også en gruppe leiere som ikke er særskilt omtalt i utskiftningsloven (1821). I forbindelse med utskiftningen på Madla deltok likevel forpakterne Bernt Berntsen og Aad Aagesen på flere av møtene, blant annet ved boniteringen og takseringen. Dette viser at alle de tre gruppene av leiere var representert på møtene i forbindelse med utskiftningen – leilendinger, husmenn og forpaktere. Utskiftningen inneholder en tabell som viser «Agerland» og «Engeland», hvor det er brukt stor bokstav *B* om deres teiger, ikke initialene til eieren Krigs Commisair Smith. De ulike teigene som leilendingene tidligere har brukt, er markert med liten bokstav *l, a, s, h, e, t, u* (fornavnet til leilendingen). Teigene med «Agerland» finner man igjen på situasjonskartet (figur 4). Situasjonskartet og utskiftningen viser dermed også hvordan eiendomsstrukturen var på innmarken før utskiftningen, noe som i Lauvås (1993), s. 120, er beskrevet som et unntak. Det er ingen tvil om man her sto overfor en teigblanding før utskiftningen.

Som Lauvås (1993), s. 121, viser til, ble de ulike dokumentene formelt signert av de ulike partene som møtte (og de som gjennomførte utskiftningen: Weltzin, Evensen og Byberg), og tinglyst som en utskiftning 11. mars 1835 og en «Continuationsforretning» 16. juli 1835.

Figur 4: Utsnitt av situasjonskartet som viser hvem som tidligere brukte de ulike teigene – forpakterne (markert med stor bokstav *B*) og leilendingene (markert med liten bokstav *l, a, s, h, e, t, u*).

Det er liten tvil om jorddrotten, Krigs Commisair Smith, under utskiftningen var opptatt av å komme til enighet med leilendingene. Under utskiftningen kommer det eksempelvis til uttrykk ved at

«[s]lutteligen ønskede Jorddrotten at samtlige Leilændige nu maatte tilspørges om de var tilfredse med den skeete Bonitering og Taxation og at de da tillige maatte tilkiendegive, om de havde noget at oplyse som forglemt eller overseet ved Befaringen enten ved egen eller deres Naboers Lodder, hvilket ogsaa skeede, hvortil samtlige Leilændige erklærede at være aldeles tilfredse med den skeete Taxation og Bonitering og at de ikke vidste at angive noget som forglemt eller overseet ved Forretningen, at de fra deres Side intet havde at bemærke eller tilføre Forretningen».

Faktisk er Krigs Commisair Smith så opptatt av å komme til enighet med leilendingene at han godtar at to av dem ombestemmer seg fra selve utskiftningen til Continuationsforretningen. For det første makebytter Krigs Commisair Smith en utmarksteig med leilendingen Bellest Rasmussen. For det andre endres grensen mellom innmarken til leilendingen Ole Olsen og innmarken til Nedre Madla, på nærmere bestemte vilkår. På figur 5 ser man hvordan det opprinnelig var avtalt at grensen i innmarken mellom leilendingen Ole Olsen og Nedre Madla skulle gå fra L3 til m3 til n3 til A2 (markert med stiplet linje), men det ble endret fra nytt punkt U3 til A2.

Figur 5: Utsnitt av utskiftningskartet som viser endring av grensen mellom leilendingen Ole Olsen og Nedre Madla.

Mellom utskiftningen og Continuationsforretningen fikk man også andre endringer. Det ble blant annet inngått en festekontrakt vedrørende en husmannsplass for Knud Bjørnsen, som dermed ble tatt inn i Continuationsforretningen og fremgår av utskiftningskartet (markert med K øverst til venstre i figur 4).

De materielle forholdene

De nye grensene kan ved første øyekast være vanskelig å se på situasjonskartet (figur 4). Grensene er i utskiftningen og Continuationsforretningen beskrevet fra knekkpunkt til knekkpunkt.

Knekkpunktene er som oftest angitt med en bokstav (en blanding av store og små bokstaver) og tall. I figur 4 ser man hvordan leilendingen Erik Svendsens «Lod», markert som stor E, fremgår av knekkpunktene *H2, K2, L2 P2, Q2, R2*. Videre ser man hvordan leilendingen Tiærand Gitlesens «Lod», markert med stor T, fremgår av knekkpunktene *S2, T2, U2, V2, X2, Q2, P2* (knekkpunkt *X2*

er ikke markert på situasjonskartet). Av utskiftningen fremgår det også at det er nedsatt skiftesteiner i knekkpunktene, men ingen av dem er detaljert beskrevet ut fra terrengdetaljer – slik Lauvås (1993), s. 120, legger til grunn. Med unntak av grensen mot utmark (angitt med $\mathcal{L}2$ og $\mathcal{P}2$ for Erik Svendsen, og som $\mathcal{P}2$ og $\mathcal{S}2$ for Tiærand Gitlesen) som følger det ujevne inntegnede steingjerde, går grensen mellom de to leilendingene på tvers av de tidligere teigene, veier og steingjerder. Leilendingene har sannsynligvis hatt en betydelig jobb med å flytte på steingjerder i ettertid.

En mulig forklaring på at grensen mellom de to leilendingene Erik Svendsen og Tiærand Gitlesen, fra knekkpunkt $\mathcal{L}2$ til $\mathcal{R}2$, går gjennom to hus på Tiærand Gitlesens «Lod», kan være at disse husene tilhører leilendingen Ole Olsen. I utskiftningen er to hus tilhørende Ole Olsen de eneste bygningene som er pålagt «Udflytning».

Man får mye detaljinformasjon av å se nærmere på de ulike leilendingenes «Lod» på situasjonskartet. På figur 4 kan man se at veier er tegnet inn med rød/oransje farge og svarte prikker, og det følger av utskiftningen at «[a]lle de Veie som tilforn har været og som fremdeles ansees som uundgaelig nødvendig for Gaardens eller Brugernes ordentlige og forsvarlige Drift skal fremdeles vedblive». Utover dette inneholder ikke utskiftningen noe om hvilke veier som var nødvendige, eller bestemmelser om veibredde, eller noe om vedlikeholdsansvaret. Av figur 4 fremgår det imidlertid også andre veier – angitt som rette røde/oransje linjer på det gråbrune feltet i øvre høyre hjørne av figur 4. Om disse veiene ble det i utskiftningen bestemt:

«Og at den Vei som anlægges tvert igjennem Torvmyhren skal inddeles i Lodder efter enhvers Skyld og være færdig [...] i en Bredde af mindst 6 / : sex :/ Alen med Grøfter paa begge Sider inden 2 Aar eller til Vaarfrumesse 1837 og den endnu til den derefter forestaaende Skuur, ikke har opfyldt denne Pligt forpligter sig til at Arbeidet fuldføres paa hans Bekostning efter Jorddrottens Foranstaltning. [...]. Betræffende de nødvendige Grøfter der maae optages i mellem Enhvers nu udskiftet Torvteig skal optages og oparbejdes i Fælledsskab af de sammenstødede Brugere.»

I tråd med Lauvås (1993), s. 121, inneholder således utskiftningen tydelige bestemmelser om veiene og grøftene som skulle anlegges i torvmyren, og når disse bestemmelsene skulle være gjennomført. Når det i bestemmelsene er presisert at dette gjelder for veiene i torvmyren, kan det tyde på at de eksisterende nødvendige veiene for øvrig (som det ikke er gitt bestemmelser for) er holdt utenfor utskiftningen, slik at de fortsatt ligger i sameie mellom brukerne.

Videre er det i Lauvås (1993), s. 121, lagt til grunn at de typiske utskiftningene for Jæren inneholder bestemmelser om «utnyttning av felles tangstrand og torvmyr». Utskiftningen på Madla innebar imidlertid at torvmyren ble delt i ulike teiger, slik at utnyttning ikke lenger skulle være felles.

Utskiftningen av torvmyren og bestemmelsene om veier i torvmyren er i tråd med utskiftningsloven (1821) § 14 første ledd. Ved å dele torvmyren i ulike teiger er det mye som tyder på at leilendingene fikk en eksklusiv bruksrett til disse teigene, som ikke lenger skulle brukes i fellesskap. Videre er det lite som tyder på tangstranden var felles, ettersom det heter i utskiftningen:

«De Tangstrande som findes paa denne Gaards Eiendom skal fremdeles som hidindtil bruges og benyttes af de samme Leilændige dog maae Tangen kun paa de Gaarden nu havende og bestemte Veie hiemføres.»

Det som støtter at tangstrendene ikke var felles, er at det i utskiftningsloven (1821) § 14 andre ledd var gitt en bestemmelse om utskiftning av tangstrand som lå i fellesskap. Utskiftningen på Madla innebar ingen endringer i utnyttning av tangstrendene, utover at det er presisert at den aksessoriske adkomstretten skulle følge «bestemte Veie». Selv om tangstrendenes plassering, og eventuelle inndeling, ikke er angitt i selve utskiftningsteksten, er det likevel en mulighet at man finner tangstrendene avmerket på situasjonskartet. I figur 6 ser man hvordan de røde rette linjene, med angitte knekkpunkter, sannsynligvis utgjør boniteringslinjer i utmarken. Det som skiller de to boniteringslinjene til venstre i figur 6 fra andre boniteringslinjer i utskiftningskartet, er at de er angitt med bokstaver i knekkpunktene. Man finner dessverre ikke disse angivelsene igjen i utskiftningsteksten, men det er likevel en viss sannsynlighet for at disse to boniteringslinjene kan ha hatt flere formål og derfor ble stedfestet på denne måten. De kan derfor også ha vært mulige bruksrettsgrenser for tangstrendene, noe som underbygges av høydedataene og løsmassene i området.²⁶

Figur 6: Utsnitt av utskiftningskartet.

Bakgrunnen for denne mulige forklaringen om flere formål finner man i høyesterettsdommen Rt. 1958 s. 529 *Madladommen*, som gjaldt en leieavtale mellom «sjefen for Stavanger bataljon på vegne av militæretaten og seks gårdbrukere på Øvre-Madla og Madla-Sandnes» fra 1884. Ifølge dommen ble grensen for det militære området i vest beskrevet slik at den «følger den med rødt opptrukne boniteringslinje merket p, m, k, h, g på det fremlagte utskiftningskart av 1829» (s. 531). Dette viser at

²⁶ Høydedataene finnes på nettsiden hoydedata.no/LaserInnsyn/, og løsmassene finnes på geo.ngu.no/kart/losmasse_mobil/.

denne boniteringslinjen nederst til høyre i figur 6 utgjorde en naturlig avgrensning som ble brukt nærmere 50 år etter at utskiftningen ble tinglyst. Dette støtter argumentet om at boniteringslinjene i figur 6 kan ha hatt flere formål også under utskiftningen.

Ytterligere en ferdselsrett er omtalt i utskiftningen. På leilendingen Halvor Olsens «lod», markert med H i figur 4, skal «Pladsen Teigene [...] til alle Tider, have ubehindret Adgang til den vestre Udmark over dennes Lod for sine Creaturer, dog saaledes at Creaturene ikke drives efter Forgodtbefindende men at kun en eller efter Omstændighederne høist 2de Veie dertil benyttes». Husmannsplassen Teigene ble gjennom utskiftningen, og den senere Delings- og Skyldsætningsforretningen fra 1837, formelt delt mellom de to husmennene. Mens Peder Thoresens andel av husmannsplassen (markert med pt. nederst til venstre i figur 4) ble liggende inntil den aktuelle utmarken slik at det ikke var behov for en ferdselsrett, hadde derimot Peder Haalands andel av husmannsplassen (markert med ph. nederst til venstre i figur 4) behov for denne ferdselsretten.

Fra utskiftningen er det også verdt å trekke frem beskrivelsen av naustretter:

«Det bemærkes herved at Enhver som ville bygge Nøst ved Havfiord skal have Ret til af Jorddrotten at lade sig udvise en passende Byggetompt inden denne Samuel Andersens Lod, der hvor det allerede Nøster findes opførte.»

De omtalte naustene finner man igjen nederst til høyre i figur 4, hvor det er inntegnet 4 bygninger. Mye tyder på at det var leilendingsbrukene (eventuelt husmannsplassene) som eide disse bygningene, med tilhørende naustretter. Utskiftningen inneholder ikke ytterligere informasjon om bygningene, som sannsynligvis skulle brukes som før. Med hensyn til at innmarken til fem av leilendingene (og en husmannsplass) ikke lå til sjøen, er det sannsynlig at behovet for tilgang til sjøen ble ivaretatt på denne måten. En slik samling av både eksisterende og fremtidige naust ivaretok også flere andre hensyn. Blant annet ga det en forutsigbarhet for partene med hensyn til eventuelle fremtidige behov, det var arealeffektivt å ha et samlet naustmiljø, og man hadde sikret en felles adkomst til naustene med utgangspunkt i eksisterende veier. At det var «Jorddrotten», og ikke den aktuelle leilendingen, som skulle «udvise en passende Byggetompt», må leses i lys av sin tid. Mye tyder på at dette viser noe om eierforholdet mellom jorddrott og leilendingen.

Veiretter, naustretter og retter til tangstrand er gjerne typiske bruksretter som ble beskrevet i utskiftninger for områder som grenset til sjø. For å sikre seg mot at andre enn de fremtidige strandeierne skulle påberope seg rettigheter i strandområdet, ble det presisert

«at ved denne nu foretagne Udskiftning fraskiver Enhver sig al Ret til enhver Lunde eller Herlighed, som kan have fulgt hans Lod eller af ham været Benyttet i Sameiet og som nu ved den(ne) Udskiftning ikke ligger inden for hans Lods nu angivne Grændse, med at Enhver kun vil finde sine Rettigheder og de ham tilkommende Lunder inden Grændserne af den nu til Enhver afstrukne Lod, herfra undtages Jorddrottens her foran omhandlede Fiskepark [...]».

Den aktuelle fiskeparken med tilhørende aksessorisk adkomstrett for jorddrotten lå da på Rasmus Gullichsens Enkes Lod. Innmarken til denne leilendingen er ikke markert med stor R slik utmarksområdene for denne leilendingen er, men fremgår av figur 4 ut fra knekkpunktene *S2*, *T2*, *U2*, *V2*, *X2*, *Q2*, *P2* midt i figuren. Utover at fiskeparken skal befinne seg på denne innmarken, er det ikke ytterligere beskrivelser eller markeringer på utskiftningskartet som gir en tydelig angivelse av hvor fiskeparken er.

Med utgangspunkt i disse omtalte servituttene er det mye som tyder på at konklusjonen til Juvkam (1917), s. 49, om at det vanligvis ikke var noen «[s]ervitutter som kunde lægge Hindringer i Vejen for Udskiftningen» i Stavanger Amt, også er treffende for Madla.

Som tidligere fremhevet var det teigblanding i innmarken på Madla. Tabellen som viser «Agerland», som er inntatt i utskiftningen, kan isolert sett gi inntrykk av at flere av teigene i innmarken også var i sameie mellom leilendingene. Eksempelvis for «Lien og Helleageren» vises det til følgende eieres navn: s.r.s.r.s.r.h.e.o.t.B.e.h.h.e.b.o.B. I situasjonskartet finner man imidlertid «Lien og Helleageren» som 18 ulike teiger (flere av disse var lange og smale teiger) til høyre midt i figur 4, hvor hver teig har én eier. Det er derfor sannsynlig at Refheim (1981), s. 60, har rett i sin konklusjon om at det ikke var fellesdrift for åker eller eng før skiftet.

Ettersom utskiftningen ikke inneholder tabell med bonitering og taksering av utmarksområdene – eller annen beskrivelse av utmarksområdene – er det naturlig å anta at utmarken lå i sameie før utskiftningen. Dette støttes av situasjonskartet, som ikke inneholder informasjon om utmarksområdene før utskiftningen, utover de tidligere nevnte bruksrettsgrensene for tangstrendene i utmarken. Den generelle beskrivelsen til Juvkam (1917), s. 47, om at «[i] Udmarken er Fælledskabet almindeligt» i Stavanger Amt, er sannsynligvis også treffende for Madla før utskiftningen.

Med noen få unntak ble sameiet i utmarken oppløst gjennom utskiftningen. To av disse unntakene fremgår av figur 6. For det første er det til høyre midt i figur 6 en teig hvor det uttrykkelig fremgår at

«[d]et ved Utskiftningen afsatte fælleds Stykke Udmærk». Begrunnelsen for å opprettholde sameie i denne utmarksteigen, eller hvilken bruk som var tiltenkt denne utmarksteigen, fremgår ikke av utskiftningen.

Det andre unntaket som fremgår av figur 6, er utmarksteigen nederst til høyre, markert med «*pt og ph*», som etter utskiftningen ligger i sameie mellom de to husmennene Peder Thorsen og Peder Haaland i tilknytning til husmannsplassen Teigene – som tidligere omtalt. På samme måte er disse to husmennene etter utskiftningen tildelt en teig i torvmyren som skal ligge i sameie mellom dem, vist til høyre midt i figur 4. En nærliggende forklaring på hvorfor disse utmarksteigene ble liggende i sameie, kunne vært at det ville bli uforholdsmessig kostbart å gjerde inn slike utmarksteiger med relativt lav verdi. Dette argumentet har også overføringsverdi til hvorfor utmarksteigen til den tidligere omtalte husmannsplassen Maldelien (Nordre og Søndre) ble liggende i sameie. Det forklarer imidlertid ikke hvorfor man for torvmyren til husmannsplassen Maldelien delte disse inn i separate teiger – i motsetning til for husmannsplassen Teigene.

Etter å ha kommentert og sett nærmere på hvordan ulike detaljer i situasjonskartet utfyller og kompletterer utskiftningen på Madla, er det naturlig å se nærmere på situasjonskartet i sin helhet. Ved å fargelegge innmarksteigene til leilendingene og jorddrotten etter utskiftningen får man et tydeligere bilde av teigenes utstrekning og beliggenhet i forhold til hverandre. Figur 7 viser hvordan seks av de sju leilendingene har innmarksteiger som ligger i den tradisjonelle vifteformen (eller radialformen) fra det tidligere fellestunet på Øvre Madla i midten. Jorddrottens tun på Nedre Madla hadde ikke felles tun med leilendingene på Øvre Madla, selv om innmarksteigene til Øvre og Nedre Madla lå i teigblanding. Ettersom Nedre Madla utgjør restarealene både i forhold til innmark og utmark, er det i utskiftning ikke angitt en tydelig grense mellom disse. I utskiftningskartet er imidlertid boniteringsgrensene i utmarken angitt med røde streker, slik at dette er brukt som utgangspunkt for å skille innmark fra utmark på Nedre Madla i figur 7.

Figur 7: Et utsnitt av utskiftningskartet med fargelagte innmarksteiger.

Oppsummering

Prosessuelt ble det gjennom utskiftningen og Continuationsforretningen på Madla lagt til rette for at både leilendinger, husmenn og forpaktere ble inkludert i prosessen slik at man kom til enighet. Dette til tross for at det var forskjell i den juridiske disposisjonsretten mellom jorddrott, leilending, husmann og forpakter. Denne forskjellen i den juridiske disposisjonsretten kommer likevel til uttrykk ved utvisning av nausttomter, hvor jorddrotten fortsatt har en form for overeiendomsrett eller

resteieendomsrett over leilendingsbruket. I den grad man i dag kan trekke konklusjoner om de prosessuelle forholdene knyttet til en utskiftning som ble gjennomført for nesten 200 år siden, er det nærliggende å anta at partene oppfattet utskiftningen som vellykket med hensyn til deres muligheter til medvirkning.

Dette underbygges av de materielle forholdene hvor teigblandingen i innmarken er utskiftet og fellesskapet i utmarken er oppløst, slik at leilendingene (og delvis husmennene) etter utskiftningen fikk eksklusiv bruksrett til hver av sine innmarks- og utmarksteiger. Gjennom utskiftningen ble da de nye grensene mellom leilendingsbrukene og husmannsplassene etablert, og grensene mot nabogårdene ble bekreftet. Man fikk også en klarlegging av de materielle forholdene med hensyn til andre bruksretter som rett til naust, tang, torv og veier, samt den omtalte fiskeparken.

I Refheim (1981), s. 53, konkluderes det med at «[i] 1836, då Smith selde bruket sitt, var førebuinga til sal av leiglendingsbruka og husmannsplassane i full gang». Denne konklusjonen bygger Refheim (1981), s. 53, på at utskiftningen, Continuationsforretningen, Skyldsætningen og den utsatte Skyldsætningen ble gjennomført fordi Krigs Commisair Smith skulle flytte og ville realisere verdiene på Madla. Det er ikke unaturlig at leilendingsbrukene og husmannsplassene fikk en høyere verdi som følge av utskiftningen av teigblandingen i innmarken og oppløsning av fellesskapet i utmarken, noe som på generelt grunnlag er lagt til grunn av Juvkam (1917), s. 53, for Stavanger Amt.²⁷ Sammenhengen mellom utskiftningen, Continuationsforretningen, Skyldsætningen og den utsatte Skyldsætningen viser noen av de prosessuelle utfordringene knyttet til utskiftningsloven (1821). Selv om de involverte partene kom til enighet om utskiftningen og Continuationsforretningen – og det ble utarbeidet et situasjonskart – måtte det fortsatt gjennomføres en «Delings- og Skyldsætningsforretning» for å gjennomføre matrikuleringen av leilendingsbrukene og husmannsplassen.

Analysene av utskiftningen på Madla med det tilhørende situasjonskartet viser at kritikken mot utskiftningsloven (1821), som er presentert innledningsvis, må nyanseres. For det første viser analysene at «Lodseierne» fikk utlagt innmarken samlet (slik at teigblandingen opphørte), og fikk utlagt samlede utmarksteiger (for utmark som tidligere lå i fellesskap). For det andre viser analysene at jorddrotten valgte å gjennomføre utskiftningen på tross av reglene om hvem som måtte bære kostnadene ved utflytting. For det tredje viser analysene at utskiftningen på Madla var en reell

²⁷ Juvkam (1917), s. 53, stiller spørsmålet «[h]ar Udsiftningen forhøiet Landeiendommenes Værdie» i Stavanger Amt, og han konkluderer med at «[u]dsiftningen ville upaatvivlelig forhøie Eiendommenes Værdie».

utskiftning, og ikke en proforma-utskiftning for å unngå forhøyelse av landskatten. For det fjerde var utskiftningen på Madla en omfattende utskiftning hvor det ble gjennomført en grundig bonitering og taksering, selv om den ble gjennomført i «Mindelighed» etter § 7. For det femte viser utskiftningen at det var jorddrotter som så både nytten og verdien av å få utarbeidet situasjonskart, slik at de var villige til å betale for dette.

Man kan selvfølgelig ikke trekke endelige konklusjoner om kritikken mot utskiftningsloven (1821) ut fra analysene av utskiftningen på Madla alene – særlig i lys av at analysene viser at dette sannsynligvis er en sjeldent godt dokumentert utskiftning etter utskiftningsloven (1821). Likevel viser analysene av utskiftning på Madla at kritikken bør nyanseres. Mot disse analysene kan man også komme med den innvending at Krigs Commisair Smith ikke var hvilken som helst jorddrott. I den sammenheng er det viktig å fremheve at utskiftningen på Madla langt fra er den eneste utskiftning etter utskiftningsloven (1821) hvor det ble laget situasjonskart. Et annet motargument mot disse analysene kan være at enigheten som gjennomgående lå til grunn under utskiftningen, ikke har overføringsverdi til andre saker hvor partene ikke var enige. Selv om analysene ikke kan tas til inntekt for å vurdere utskiftningsloven (1821) i et helhetlig perspektiv, har de likevel oppfylt formålet med artikkelen. Ut fra formålet om å bidra til økt kunnskap om «*innhaldet*» i en sak hvor det ble tatt opp kart, har analysene gitt oss en bedre forståelse av hvordan det gikk med en av utskiftningene som ble gjennomført etter utskiftningsloven (1821). På generelt grunnlag kan derfor analysene i denne artikkelen leses i sammenheng med analyser av saker hvor partene ikke var enige, eksempelvis analysene til Madsen, Storrø og Lilleås (2021). Her analyseres utskiftningen av gården Førde med Skei. I saken forelå det både attest fra «Forligelses-Commissionen» på at det ble forsøkt minnelig utskiftning, offentlig utskiftning bestyrt av sorenskriver og fire edsvorne menn (i løpet av utskiftningen overtok en prokurator for sorenskriveren), situasjonskart laget på en oppmålingsforretning med tilhørende oppmålingsprotokoll, ny offentlig utskiftning bestyrt av sorenskriver og fire edsvorne menn, og et krav om overutskiftning (som senere ble frafalt).

Med utgangspunkt i det som er sitert fra Sevatdal (2017), s. 178, i innledningen, har man gjennom analysene av utskiftningen på Madla fått mer kunnskap om «*innhaldet*» i en utskiftning, og fått en bedre forståelse av hvordan det gikk med en utskiftning som ble gjennomført etter utskiftningsloven (1821). Dette gjelder særlig med hensyn til at man gjennom utskiftningen, Continuationsforretningen, Delings- og Skyldsætningsforretningen, den udsatte Skyldsætningsforretningen og situasjonskartet har fått dokumentert forholdene både før og etter en utskiftning.

Litteratur

Falkanger, Thor og Aage Thor Falkanger (2016). *Tingsrett*, 8. utgave, Oslo.

Juvkam, O. (1917). Træk av Utskiftningsvesenets historie, *Tidsskrift for Det norske Utskiftningsvæsen*, særtrykk av nr. 2 og 3, 1917 s. 41–162.

Langnes, Mads (2011). *Lovene som endra kulturlandskapet. Innmarksutskiftingar, tun og teigblanding i Hardanger*, Hardanger.

Lauvås, Leif (1993). *Utskiftninger på Jæren i tidsperioden 1821–1858*, Hovedoppgave i eighedsutforming. Institutt for planfag og rettslære, Norges Landbrukshøgskole, Ås.

Lindstøl, Tallak (1914). *Stortinget og statsraadet 1814-1914*, 1ste bind biografier 2den del L-Ø samt tillegg, Kristiania.

Madsen, Bernard, Jon Ola Storrø og Simen Lilleås (2021). *Utskiftningen 1823–1829 i Førde*, bacheloroppgave, Høgskulen på Vestlandet, Bergen.

Refheim, Sigurd (1981). *Gard og ætt i Madla frå ikring 1600 til først på 1900-talet*, Stavanger.

Scheel, Herman (1901). *Forelæsninger over norsk Tingsrett*, første hefte, Oslo.

Sevatdal, Hans (2017). *Eigedomshistorie. Hovudliner i norsk eigedomshistorie frå 1600-talet fram mot nåtida*, Per Kåre Sky og Erling Berge (red.), Oslo.

Sunde, Jørn Øyrehagen (2005). *Speculum legale – Rettsspejelen*, Bergen.